

„Szép butella” a Csíki Székely Múzeum gyűjteményében

(Kivonat)

A dolgozat egy 1871-es feliratával datált „butellát” (butélia, palackformájú cserépedény) mutat be, a „butella”, mint a típushoz tartozó edények általában, egyedi darab. A típus elsősorban a Duna-Tisza közéből ismert, a Csíki Székely Múzeumumbeli példány Hódmezővásárhelyről, a LÁZI család műhelyéből származik.

A Csíki Székely Múzeum gyűjteményében egyedüli példány egy szép, 1871-ből datált, feliratos butella, mely épp egyedüliségében kelti fel a figyelmet. Zöldmázás, tipikusan paraszti fazekasmunka. Származását tekintve csak találgatásokra vagyunk utalva. A múzeum 1930-ból való első leltárkönyvében¹ még nem szerepel. Az előző leltárívekből, többször átmásolt, mai leltárkönyvében 1966-1968 között jegyezték be, 1248-as leltárszám alatt. Sem készítésének a helye, sem lelőhelye, sem gyűjtője/adományozója nincs feltüntetve. Pedig érdekes lenne a tárgy életútját végigkövetni, honnan és kitől származhatott a múzeum gyűjteményébe?

Funkcióját tekintve tudjuk, hogy a butella, más néven butykos, pálinka tartására használt, hordozható, kisméretű népi cserépedény, tálasmunka², s elnevezése a francia ‘bouteille-üvegpalack’ szóból ered, az üvegformát utánzó alakja miatt. Készítésének virágkora a 19. század második felére esett. Ritka, egyedi példányok, általában megrendelésre, alkalmakra, ajándéknak ké-

szültek, gyakorta feliratokkal, évszámmal. Alakjuk változatos: gömbölyű, ovális, lapos, henger, hasáb vagy könyv alakú. Ez utóbbit könyvbutellának, „zsolttár”-nak mondják.³

A butellának régen, az Erdélyi Szótörténeti Tár adatai szerint nem volt egyértelműen ‘pálinkás edény’ értelme. Az idevágó szócikkben szereplő 1700-as adatok ‘palack’ értelemben használják, bor vagy faolaj tárolására, s nem is kizárólagosan agyagedény.⁴ (A későbbi korokban társulhatott a szó a paraszti ólomházas agyagedényekhez.)

A cserébutelláról írva KRESZ Mária megállapítja: „A cserébutella jellegzetesen alföldi tárgy, sehol máshol nincsen. A Dél-Alföldön a Viharsarokban alakult ki, valószínűleg éppen Vásárhelyen.”⁵

Ezek szerint nincs is, amiért keresnünk a csíki fazekasság termékei között. A csíki fazekasság - a 17.-18. században már működő⁶ Csík-madaras, a 19. század derekától felvirágzó Csíkdánfalva⁷ - elsősorban használati edényeket gyártott. A pálinka tárolására Csík-madarason a 19. században oldalukon lapított kis zöldmázás korsókat készítettek. (1. kép) A legdíszesebb cserébutellák Mezőcsátról, Tiszafüredről, Hódmezővásárhelyről kerültek ki, de készítettek Mezőtúron, Szentesen, Makón, Tótkomlóson is. A fazekasközpontok termékei között kell hát keresnünk múzeumi példányunk helyét is.

A Csíki Székely Múzeum százhuszonöt éves butellája hasáb alakú, lekerekített vállal, a hasáb szélein mély rovátkolással, vállán szintén rovátkolt rátét, négy sarokgombbal, kis keces nyakkal, szűk szájnylással. Magassága 21,5 cm, szélessége 9 cm, vastagsága 5 cm, szájátmérője 2 cm, nyílása 1 cm. Ürtartalma kb. 1/2 liter. Kívül, angóbra alkalmazott zöld ólomházas. Díszítménye sgrafitto, az angóbra belekarcolt. Elő- és hátlapján vérs felirat, a datálás az előlapra került. Két (keskeny) oldalán hullámos tengelyű leveles-indás tulipánág. A feliratok fölött az elő- és hátlapon közepén szétnyíló levél(szirom) között szív, illetve zárt tulipán. Nyakán két oldalt négyszirmú, karikákból összerakott virág. A butella máza az idők folyamán több helyen lepattogzott.

Mesterjegy, névjel nincsen rajta, készítőjének nevét nem árulja el. Formája, angóbos mázalása, karcolt díszítési módja valamint tulipános leveles-indás motívuma a Hódmezővásárhelyen készült butellák közé sorolja. Hódmezővásárhelyen KRESZ Mária szerint a 19. század végén van a legnagyobb divatja a butellának: „Többségük zöld: Zöld butella az én nevem, ha jó pálinka van bennem, de ha pálinka nincs bennem, csak rossz cserép az én nevem.”⁸

A butellák felirata is hozzájárult dekorativitásukhoz. E tárgyféleség a „népi írásbeliség letéteményese” - állapítja meg KRESZ Mária.

A csíki múzeum butellájának felirata (összhangban a benne tárolt vidító tartalommal) tréfás hangú, jellegzetesen népi rigmusfaragóra utal. A megszemélyesített butella előlapján a megrendelő (megajándékozott?) nevét 'tudatja: TÓRDÁN (? SÓRDÁN ? IORDÁN) Bálint uram ill. háznépe. A versike jókívánssággal zárul, alatta évszám:

„Ez Butelát Ha / kérded kijé TÓRDÁN / Bálint uram ház / népie mejetszerzet / nem magának han / nem többjőbarátjának / aki iszik belöleváljon / Egészségire Kívánom / készült 1871”

„Szépbutelá az énev / vem mikör Pálinka / Van Benem dehaki / Főgy énbélelem mind / járt tserép az én / nevem hanints bene / tölssünk bele avöl (?) (vót? volt?) / Körösön a letzke.”

A tréfás hangulatot a megszemélyesítés, az egyesszám első személyben elmondott „értékelés” adja. (Bár készítése igényes volt, a fazekasok „babramunkának” tartották.) Írása nehézkes, régi típusú kurzív kis betűkkel, primitív helyesírással. (Erről tanúskodik a kis és nagybetűk alkalmazása, írása, az egybeírások és elválasztások, a betűkettőzés. A sorok alá sorvezetőt húztak, még így is a sorközök egyenetlenek.)

A butellák feliratairól KRESZ Mária megállapítja: „...rendszerint a butella szövege is jellemző egy-egy tálaszműhelyre. Például a LÁZI család újvárosi műhelyéből kettős vonallal keretezett butellák kerültek ki, a szöveg visszatérő formulája: «Ez Butellát Kérded Kié...».”⁹

Feliratos butellánk formája, máza, karcolt díszítési módja, indás-leveles-tulipános mintája, szövege (formulája) alapján Hódmezővásár-

helyen készíthetett s a LÁZI család műhelyéből kerülhetett ki. Megrendelője a felirat szerint Körösi (?). Innen származhatott a tárgy valaki révén Csíkba. (Megjegyezni szeretnők, hogy a szakirodalom szerint a hódmezővásárhelyihez hasonló zöldmázás, karcolt díszű butellákat más alföldi központokban is készítettek, főként Mezőtúron, amely átvette a vásárhelyi butellák stílusát, sokszor a versszöveg is azonos. A tárgy azonosításában sajnos csak a közölt tárgyanyagra hagyatkozhatunk, így nem tartjuk kizártnak származtatását sem.)

Remélhetően a későbbi kutatás majd többet is tud róla mondani, addig is úgy érezzük, a tárgy eredetisége, szépsége méltó a figyelemre, a bemutatásra. (2., 3., 4., 5., 6. fotók)

Jegyzet

1. A Csíki Székely Múzeum első gyűjteményének leltára. CSSZM. 6251
2. IGAZ Mária - KRESZ Mária: A népi cserépedények szakterminológiája. Néprajzi Értesítő. Akadémiai kiadó, Budapest, 1965. 117-118.
3. Magyar Néprajzi Lexikon. I. 1977. 393-394.
4. Erdélyi Szótörténeti Tár. I. k. Kriterion, Bukarest, 1975. 1101.
5. KRESZ Mária: A magyar fazekasművészet. Corvina, Hódmezővásárhely, 1991. 51
6. Az 1750-es guberniumi adóösszeírás, majd az 1785-1786-os urbarialis összeírás már működő fazekasközpontként említi.
7. Csík-Nagyboldogasszony (Csíkkarcsfalva) anyakönyvei. Csíkszeredai Állami Levéltár, F. 47., 139., 140., 141.
8. KRESZ Mária, 1991, 52.
9. KRESZ Mária, 1991, 52.

Butelă frumoasă în colecția Muzeului Secuiesc al Ciucului (Rezumat)

Lucrarea prezintă a butelă (ceramică în formă de sticlă) datată din 1871, cu inscripție, piesă unică de acest tip de ceramică în colecția muzeului. Este confecționată din lut, angobată, smălțuită cu smălț verde, decorată prin sgrafitare, cu motive de lalea, în formă de butelie aplatizată, cu inscripție hazlie, cu numele comandatarului. (Denumirea produsului provine din cuvântul „bouteille” (fr) - ‘butelie de sticlă’ după forma pe care o are). Era folosită pentru transportul rachiuului (pălincă). Acest tip de ceramică este rară,

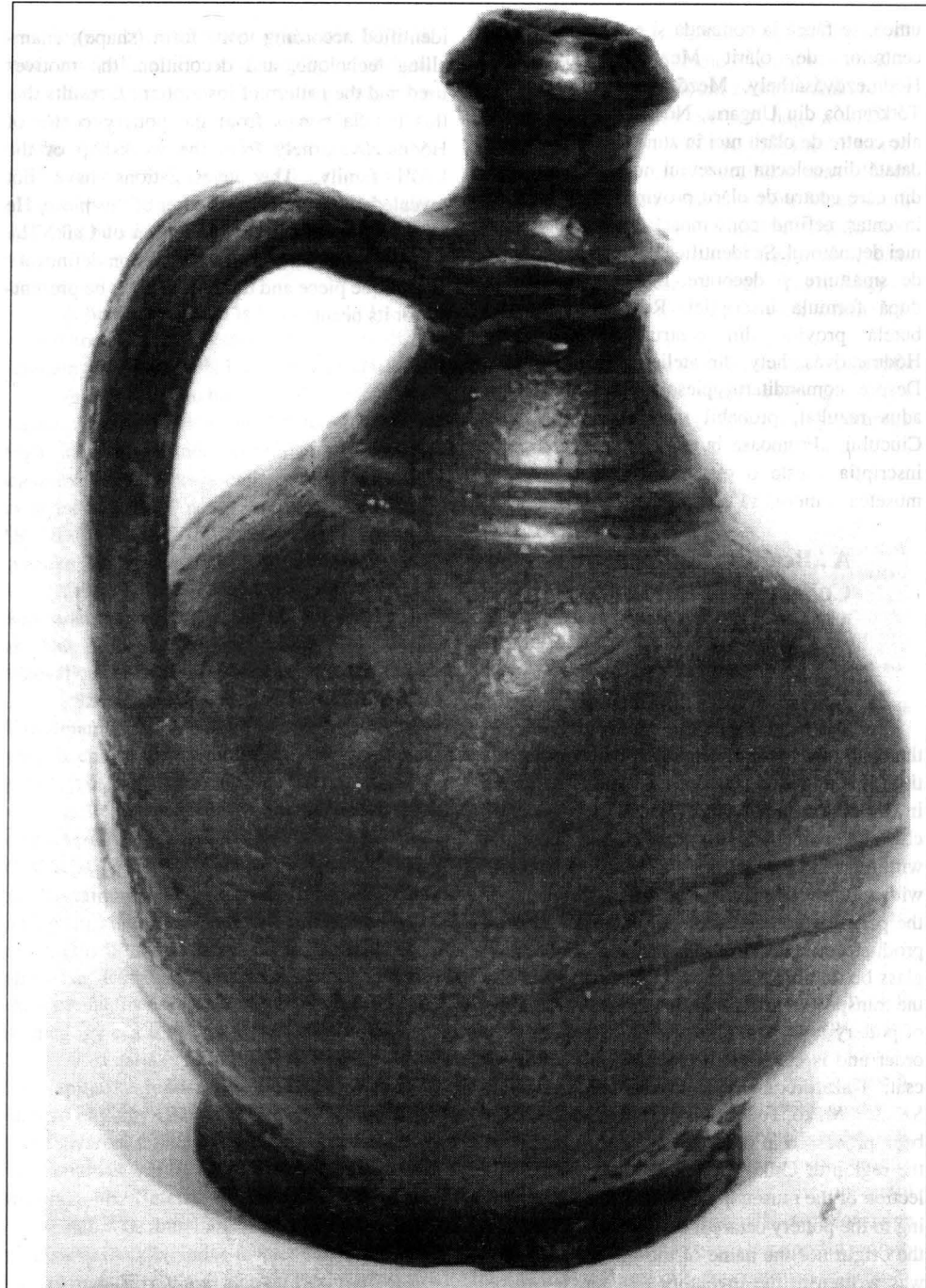
unică, se făcea la comandă și este caracteristică centrelor de olărit Mezőcsát, Tiszafüred, Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Szentes, Makó, Tótkomlós din Ungaria. Nu s-a confecționat în alte centre de olărit nici în zona Ciucului. Butela datată din colecția muzeului nu era identificată, din care centru de olărit provine, în registrul de inventar nefiind consemnată nici proveniența, nici deținătorul. Se identifică după formă, tehnică de smălțuire și decorare, motivele folosite și după formula inscripției. Rezultă că această butelă provine din centrul de olărit din Hódmezővásárhely, din atelierul familiei LÁZI. Despre comanditarul piesei cercetările nu au adus rezultat, probabil nu provine din zona Ciucului. „Frumoasa butelă” - cum o definește inscripția - este o piesă unică și pentru frumusețea ei merită să fie prezentată.

A „Beautiful Butella“ in the Collection of the Székely Museum of Csík

(Abstract)

The paper presents a butella (ceramics in the form of a bottle) from 1871, with an inscription. It is a unique piece of this type of ceramics in the collection of the museum. It is made of clay and enamelled with green colour, decorated with tulip motives in the form of a flattened bottle with a funny inscription containing the name of the person who had ordered it. The name of the product comes from the French „bouteille“, glass bottle after the shape it takes. It is used for the transport of plum-brandy (pálinka). This type of pottery is very rare, it was processed only by order and is characteristic of the centres Mezőcsát, Tiszafüred, Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Szentes, Makó, Tótkomlós in Hungary. It had not been processed in other pottery centres either in the region of Csík. The butella dated in the collection of the museum was not identified according to the pottery centre it comes from, as neither the origin nor the name of the former possessor was written in the inventory register. It can be

identified according to its form (shape), enamelling technique, and decoration, the motives used and the pattern of inscription. It results that this butella comes from the pottery centre of Hódmezővásárhely from the workshop of the LAZI family. The investigations have not revealed much about the orderer of this piece. He might have come from the region of Csík. The „beautiful butella“ - as the inscription defines it - is a unique piece and thus deserves to be presented for its beauty.

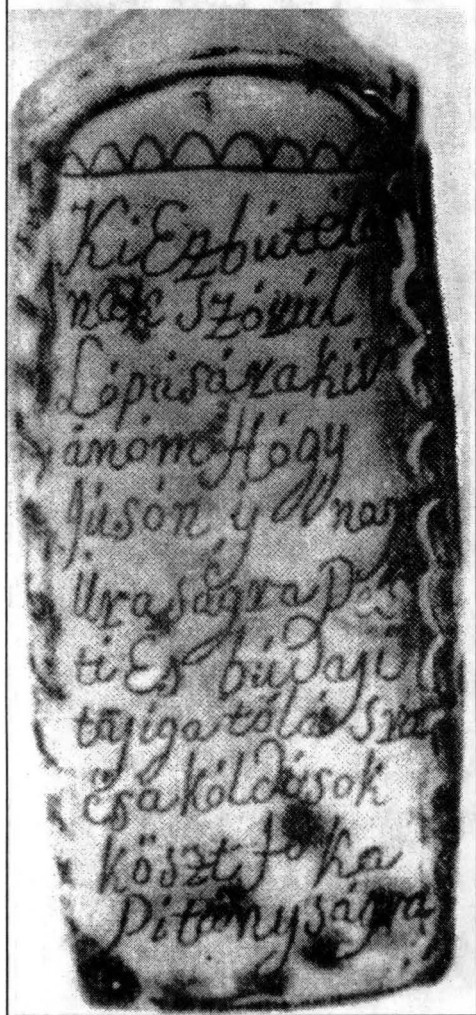

2. ábra Butella, 1871. CSSZM. 1248. Előlapja, felirata

3. ábra A butella oldalán látható díszítés

4. ábra Hódmezővásárhelyi butella egyik oldala. MNL. I. 394.

5. ábra Hódmezővásárhelyi butella másik oldala. MNL. I. 394.